



נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת שבוע בלק תשע"ז

קוסם רשע או נביא?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'



מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

אז מי היה בלעם? השאלה העסיקה את לומדי פרשתנו, מימים ימימה.

על הפסוק: "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדְעוּ יְקוֹק פְּנִים אֶל פְּנִים" (דברים ל"ד), דרשו חז"ל דרשות שמפליגות בשבחו: "ולא קם נביא עוד בישראל כמושה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ואיזה זה זה בלעם בן בעור. אלא הפרש יש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם. משה לא היה יודע מי מדבר עמו, ובלעם היה יודע מי מדבר עמו, שנאמר 'נאם שומע אמרי אל' (במדבר כ"ד טז).

משה לא היה יודע מתי מדבר עמו עד שנדבר עמו ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר 'ויודע דעת עליון' (במדבר כ"ד ז). במאמר מוסגר נוסף כי לאחר כל זה תירצו חז"ל את הקרבה המיוחדת בדרך הבאה: "משל למה הדבר דומה לטבחיו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו" (ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שנו ז). משמעות הדברים היא שבלעם אומנם זכה בקרבה מיוחדת לקב"ה, אבל רק כימשרת קרובו ולא כישר חשוב. בלעם הוא היטבח' ועל משה רבנו נאמר: "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר פרק י"ב ז).

בן בעור 'זכה' לכינוי 'בלעם הרשע'. וז"ל המשנה במסכת אבות: "כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו... (הוא) מתלמידיו של בלעם הרשע... עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה" (ה' יט). היום היו מכנים זאת 'מגה אגוי' ונהנתנות.

גם כשחז"ל דיברו בשבחו הם הדגישו את כינויו הגרוע: "אף בלעם הרשע יצא מהול שנאמר נאם שומע אמרי אלי" (מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פ"ב). לא זו אף זו, חז"ל גילו בפסוקי התורה ביקורת קשה על מדרגתו הרוחנית של בלעם ועל הנהגותיו האישיות, שהיו מרכיב מרכזי של עולמו הרוחני. נצטט חלק קטן מדרשות אלה: במסכת עבודה זרה, מצינו: "ותאמר האתון הלא אנכי אתונך! (ולמה אתה מכה אותי?)... ולא עוד, אלא שאני עושה לך רכיבות ביום ואישות בלילה" (דף ד ע"ב) איזה שפל!

על לשון התורה: "ויקרא אלהים אל בלעם" (במדבר כ"ג ד), העירו חכמים: "א"ר יששכר דכפר מנדי אין הלשון הזה ויקרא אלא לשון טומאה" (בראשית רבה וילנא) פרשת וירא פרשה נב). אחרי דרשות אלה בלעם הרשע מצוי בדיוטות השפלות והנמוכות ביותר.

הנביא מכנה את בלעם הרשע בכינוי מיוחד: "וְאֵת בְּלַעַם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם הִרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחֶרֶב" (יהושע י"ג כב). מה פשר כינוי זה "הקוסם"? בעולמו הרציונלי משמש ביטוי זה כתחליף ליזריזות ידיים, אבל לאורך ההיסטוריה האנושית, הוא שימש ככותרת למי שיהטביעו עצמו עמוק ב'טומאה'. לכן ה'מגנה' הייתה קשורה בטבורה לאבי אבות הטומאה - המת, כמו בפסוק הבא: "לא ימצא בך... קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף; וְחֶבֶר חֶבֶר וְשָׂאֵל אוֹב וְיִדְעֵנִי וְדַרְשׁ אֶל הַמְּתִים" (דברים פרק י"ח י"א). בלעם חידש כנראה חידוש נוסף, יש דרך נוספת להיטמא, על ידי שחיתות בתחום האישות. לכן, הוא הכריז מצד אחד: "מה טובו אהליך יעקב משפנתיהך ישראל" (במדבר כ"ד ה) ומצד שני הכשיל את ישראל בשיטים, במכשול זנות המוני: "עמי זכר נא מה יעץ בלך מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור מן השטים..." (מכה ו' ה).

חז"ל במסכת סנהדרין הקשו: "ואת בלעם בן בעור הקוסם, קוסם? נביא הוא?! ותירץ רבי יוחנן: "בתחלה נביא ולבסוף קוסם" (דף קו ע"א).

אם כך נוכל לסכם.

הקב"ה שלח לעם ישראל את משה עבדו, כדי לגאלם ממצרים ולהעלותם למעמד הר סיני ולארץ ישראל, על מנת לבנות חברה מוסרית מכל הבחינות, שתהא אור לגויים. הקב"ה גם הקים לאומות העולם נביא במדרגה לא פחות גבוהה, את בלעם. איש זה החליט לעזוב את דרך הנבואה = טהרה המביאה לידי קדושה שמביאה לרוח הקודש, והחליט להיות קוסם=טומאה. לאחר שבחר בדרך זו הוא ירד לני שערי טומאה. אחרי שבלק הזמינו ליברך את העם שיצא ממצרים, הוא ראה שדרכו של עם ישראל היא דרך הטהרה="מה טובו אהליך יעקב משפנתיהך ישראל" (במדבר כ"ד ה) והבין שהדרך היחידה ליהחזירם מצרימה היא להכשיל את עם ישראל בשיטים. לכן לא הייתה ברירה ובמלחמה נגד מדין הרג עם ישראל את "בלעם בן בעור הקוסם".

<p>לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"נ ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד</p>	<p>לע"נ מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלביע"י בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט</p>
<p>לע"נ ר' אליהו כרמל ז"ל נלביע ח' באייר תשע"ו</p>	<p>לע"נ הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע"י באייר תשע"א</p>	<p>לע"נ הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע"י בתשרי תשע"ו</p>	<p>לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע"י בסיוון תשע"ד</p>

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה באנציקלופדיה התלמודית

אָרְאָנוּ וְלֹא עֵתָה אֲשׁוּרְנוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרָךְ פּוֹכֵב מֵיַעֲקֹב וְקָם שֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֵץ פְּאֵתָי מוֹאֵב וְקָרָקֵר כָּל בְּנֵי שֵׁת.
(כד יז)

ימות המשיח

היכן יש רמז לימות המשיח בתורה?
האם טבע העולם ישתנה בימות המשיח?

האמונה בביאת המשיח. המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה (רמב"ם מלכים פי"א ה"א). וכתב הרמב"ם (שם) שכל מי שאינו מאמין בו - שנסתפק בו, או שנתמעט אצלו מעלתו (וע"י פירוש המשניות להרמב"ם סנהדרין בהקדמה לפרק חלק היסוד הי"ב) - או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבנו - והרי הוא בכלל אפיקורוס (ע"י רמב"ם תשובה פי"ג ה"ח, וע"י פירוש המשניות שם שהוא מעיקרי האמונה, שהכופר בהם הוא כופר בעיקר והוא בכלל מין ואפיקורוס, וע"י ספר הגאולה להרמב"ן שער ב וספר העקרים מאמר ד פמ"ב וישועות משיחו ח"ב פי"ג ושו"ת חתם סופר חלק יורה דעה סי' שנו, אם האמונה בביאת המשיח היא מעיקרי הדת, או שהעיקר הוא האמונה בתורה ובנביאים) - שהרי התורה העידה עליו, שנאמר: וְשָׁב ה' אֶלְקֵינוּ אֶת שְׁבוּתֵנוּ וְרַחֲמֵנוּ וְשָׁב וְקִבְּצֵנוּ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְצֵנוּ ה' אֶלְקֵינוּ שָׁמָּה, אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקְבְּצֵךְ ה' אֶלְקֵינוּ וּמִשָּׁם יִקְחֵךְ, וְהִבְיָאֵךְ ה' אֶלְקֵינוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְרָשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וְיִרְשָׁתָהּ וְהִיטְבֵךְ וְהִרְבֵּךְ מֵאֲבֹתֶיךָ (דברים ל ג-ה).

ואלה הדברים המפורשים בתורה, כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים. ואף בפרשת בלעם נאמר כאן: אָרְאָנוּ וְלֹא עֵתָה אֲשׁוּרְנוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרָךְ פּוֹכֵב מֵיַעֲקֹב וְקָם שֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֵץ פְּאֵתָי מוֹאֵב וְקָרָקֵר כָּל בְּנֵי שֵׁת, וְהָיָה אֲדוֹם יְרֻשָׁה וְהָיָה יְרֻשָׁה שְׁעִיר אֵיבֹו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חֵיל (במדבר כד יז-יח). ודרשוהו שניבא בשני המשיחים - במשיח הראשון שהוא דוד, שהושיע את ישראל מיד צריהם; ובמשיח האחרון שיעמוד מבניו, שמושיע את ישראל מיד בני עשוי (ע"י רמב"ם שם בארוכה, וכעין זה במדרש אגדה ומדרש הגדול במדבר שם וברבינו בחיי שם על דרך המדרש). וכן בערי מקלט הוא אומר: וְאִם יִרְחִיב ה' אֶלְקֵינוּ אֶת גְּבוּלֵךְ פֶּאֶשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבֹתֶיךָ וְנָתַן לְךָ אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּבַר לָתֵת לְאֲבֹתֶיךָ, וְגו' וְנִסְפַּתְךָ לְךָ עוֹד שְׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה וְגו' (דברים יט ח-ט), ומעולם לא היה דבר זה, ולא ציווה הקב"ה לתתו (רמב"ם שם ה"ב).

אף הכתוב: אֲנֹכִי ה' אֶלְקֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים וְגו' (שמות כ ב), פירש הסמ"ק (סי' א) שכשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני הוצאתי אתכם, כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלקיכם ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם. והוסיף, שמה שאמרו (שבת לא א) שבשעה שמכניסים אדם לדין לאחר מותו, שואלים אותו: צפית לישועה? - כאן כתובה מצוה זו.

האם ישתנה טבע העולם בימות המשיח? יעודי הנביאים שנאמרו לעתיד לבוא, נחלקו בהם אמוראים על איזה זמן נאמרו -

- לדעת ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן: כל הנביאים לא נתנבאו - הטובות והנחמות לישראל - אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא נאמר: עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זּוֹלָתָךְ (ישעיה סד ג. ברכות לד ב; שבת סג א; סנהדרין צט א).
- ולדעת שמואל: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (ברכות שם; שבת שם; סנהדרין שם), שנאמר: כִּי לֹא יִחַדֵּל אֲבִינוּן מִקְרֵב הָאָרֶץ (דברים טו יא. ברכות שם; שבת שם. וע"י עבודת הקודש לר"ם ו' גבאי, הובא בשל"ה בית דוד, ונצח ישראל למהר"ל פי"ג-נב בדעת שמואל), והנחמות שנתנבאו הנביאים, לא לימות המשיח נתנבאו (רש"י שבת שם), אלא לעולם הבא (ע"י פסחים שם וסנהדרין שם).

וכתב הרמב"ם (מלכים פי"ב ה"א-ה"ב): אל יעלה על הלב שבימות המשיח ייבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג. וזה שנאמר בישעיה (יא ו) - בנבואתו על ימות המשיח - וְגַר זָאֵב עִם כֶּבֶשׂ וְנִמְר עִם גְּדִי יִרְבֹּץ, משל וחידה וכו'. וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח, הם משלים. ובימות המשיח יודע לכל לאיזה דבר היו משל ומה רמזו בהם. אמרו חכמים: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד. ומכל מקום פסק (שבת פי"ט ה"א) כדעת החכמים שאין יוצאים בכלי מלחמה בשבת לרשות הרבים, שאין דינם כתכשיט, לפי שבטלים לימות המשיח, שנאמר: וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתֵיכֶם לְאֵתִים וְחַנְיֹוֹתֵיכֶם לְמִזְמוֹת לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה (ישעיה ב ד ומיכה ד ג, בשינויים קלים. משנה שבת סג א). וכן כתב (תשובה פי"ח ה"ז) שכל הטובות שמתנבאים בהן הנביאים לישראל, אינן אלא לדברים שבגוף שנהנים בהם ישראל לימות המשיח בזמן שתשוב הממשלה לישראל. וכתב, שכן אמרו חכמים שכל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח (וע"י בכסף משנה שם שהשאר בצ"ע שהרמב"ם כתב כאן כר' חייא בר אבא בשבת שם, ולעיל כתב כשמואל, וע"י לחם משנה שם ומעשה רוקח על הרמב"ם שם ושו"ת חיים שאל ח"א סי' צח, ועוד, מה שכתבו ליישב).

ועוד כתב (שם פי"ט ה"ב) שמפני זה נתאו כל ישראל, נביאיהם וחכמיהם, לימות המשיח, כדי שינוחו ממלכיות שאין מניחות להם לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה, כדי שיזכו לחיי העולם הבא, לפי שבאותם הימים תרבה הדעת והחכמה והאמת, מפני שאותו המלך - המשיח - שיעמוד מזרע דוד, בעל חכמה יהיה יותר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה' ויבאו כל הגוים לשומעו, שנאמר: וְהָיָה פְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְגו' (ישעיה ב ב; מיכה ד א (בשינויים קלים) כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם (ישעיה ב ג. וע"י כעין זה ברמב"ם מלכים פי"ב ה"ד ובפירוש המשנה סנהדרין פי"ד ע"ה עתה, ובס' הגאולה לרמב"ן סוף שער ב וישועות משיחו ח"ב עיון א פי"ג, ושם י"ח יעודים לימות המשיח)¹.

¹ מתוך ע' ימות המשיח, כרך כד, פרקים א, ב

מתפללים לרפואתם השלימה של:	
הרב אביחי ניסן בן חיה	רועי משה אלחנן בן גינה דברה
אליעזר יוסף בן חנה ליבא	יהושפט יחזקאל בן מילכה
ליליאן בת פורטונה	אורנית מרים בת דליה
בתוך שאר חולי עם ישראל	

Alon Shvut, Israel

אלון שבות, ישראל
ניסן תשנ"ט

פעילות למטרת קירוב רחוקים הכרוכה בחילול שבת

שאלה

בחלק ג' של שו"ת "במראה הבזק" פרסמתם פסק בנוגע לאמירה לנכרי באיסור תורה במקום פיקוח נפש רוחני (תשובה לו, עמ' 67). במסגרת הדיון החשוב הנוגע יפה בנקודות מרכזיות ישנה גם חומרה שלענ"ד יש מקום רב להקל בה. וז"ל התשובה: "לכן אף שאין ליזום לכתחילה פעילות חדשה אשר תביא את האנשים לנסיעה מיוחדת בשבת, יש מקום להעלים עין ולא למחות כנגד אלה הבאים לתפילה המתקיימת ולשיעורי התורה הנלווים עליה, כאשר זהו אולי הדבר היחיד שבכוחו לעצור את סכנת ההתבוללות בקהילה, ובפרט שאותם היהודים ייסעו ממילא למקומות בידור ובילוי הגרועים מכל...". לענ"ד במקרה זה, ניתן, ואף רצוי, ליזום גם פעילויות חדשות, אשר יקרבו אנשים אלו ליהדות. אני מסתמך על דברי הגרש"ז אורבך בשו"ת מנחת שלמה (סימן ל"ה). תשובה זו, לא הוזכרה בשו"ת "במראה הבזק" הנ"ל. בשו"ע מבואר שאין לתת אוכל לאדם שלא יברך עליו. לפי זה, אם בא טכנאי לתקן מכשיר בביתנו, לא נוכל לתת לו כוס מים וכדומה. הגרש"ז א הקל בכך, וחדש חידוש עצום: אם לא ניתן שתייה לאותו חילוני, נכשיל אותו באיסור גדול יותר של שנאת הדת וכו', וכן במקרה הפוך שע"י שנומין אותו לסעודות שבת וכו' הרי שדבר זה יקרבו אותו. לכן, מותר לתת לו שתייה, כי ע"י כך מצילים אותו מאיסור חמור בהרבה. משל לאדם שיש לו מחלה ברגל, וצריך לכרות את רגלו כדי להציל את כל גופו. כמו כן אם רואים אדם שהולך לשנות יין של ערלה, והדרך היחידה להצילו היא לתת לו יין של טבל שאסור מדרבנן, הרי שמותר לתת לו יין של טבל, כי ע"י כך מצילים אותו מאיסור חמור יותר. כלומר, שבדין "לפני עור" צריך להסתכל על התמונה הכוללת, ולא רק על התוצאה הקרובה.

לאור זאת נראה שיש כמה סיבות להתיר פעילות המקרבת ליהדות, גם כאשר ידוע שהמוזמן יחלל שבת בשביל להגיע:

- א. מצד איסור מסייע – לפי ה"כתב סופר" אין כאן איסור מסייע, שכן ההזמנה נעשתה לפני שבת, והאיסור נעשה בשבת.
- ב. איסור "לפני עור". ראינו קודם את דעת הגרש"ז א, שכאשר המטרה הכוללת היא תיקון, אין בכך "לפני עור". אמנם בשו"ת אג"מ (או"ח צ"ט) חולק על כך, וסובר שכאשר מזמינים אדם לפעילות, יש בכך גם "לפני עור" וגם "מסית". הוא מתיר כאשר ניתן גם לבוא ברגל (למרות שסיכוי גדול שהם יסעו). גם דבר זה פותר לפי דעתו רק את "מסית" אך לא את "לפני עור". בכדי לפתור את "לפני עור" הוא סבור שניתן להזמין אבל לא לדרבן ע"י פרסים וכדו'. פסקו של האג"מ מאוד מחמיר בענין זה.
- ג. ניתן לצרף את הריטב"א בע"ז, הסובר שאם אדם ממילא עובר את העבירה, אין "לפני עור" בתוספת העבירה. למעשה ניתן להתיר, כאשר לפעילות יש פן מחנך או מקרב, וראוי להציע מקום לינה באיזור (גם אם הוא ידחה הצעה זו). ובפרט, שמדובר באנשים שממילא יחללו שבת, באותה מידה גם ללא הנסיעה אלינו. גם דעת מו"ר הרב ליכטנשטיין נוטה להתיר במקרה זה. עיין סיכום שיעור המצ"ב.

הארכתי בדברים אלו יותר במאמרי שפורסם לפני מספר שבועות ב"עלון שבות" 153. להלן סיכום שיעורו של הרב ד"ר אהרון ליכטנשטיין ראש ישיבת הר עציון שניתן בישיבה במוצאי שבת פ' יתרו תשנ"ב.

ארגון פעילות חינוכית שעשויה לגרום לחילול שבת / הרב אהרון ליכטנשטיין¹

בעיה זו מתעוררת הן בפעילות עם עולי רוסיה, שהזמנתם לתפילה ולפעילויות שבת עלולה לגרום לנסיעתם ברכב, וכן בהזמנת קרובי משפחה חילוניים, המגיעים לביקור ברכב בשבת. מן ההיבט ההלכתי, ראשית יש לדון בבעיה של "לפני עור". ר"מ פינשטיין באגרות משה או"ח סימנים צ"ח וצ"ט מציין את קיומו של איסור "לפני עור" בענינו, ואף מציע שיש כאן דין מסית – טענה שנדון בה בהמשך. לענין "לפני עור לא תיתן מכשול" נאמר בגמרא: "מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר... ת"ל ו'לפני עור לא תיתן מכשול... ה"ב"ע (-שאסור לתת מכשול) בתרי עברי דנהרא" (ע"ז, ו:). עולה מהגמרא שאין "לפני עור" במקום שבין כך יכול הנכשל לעבור את העבירה (-חד עברא דנהרא). הכשלה נאסרה רק במכשול שלא היה קיים קודם לכן (-תרי עברי דנהרא). אך ישנן הגבלות להתיר בחד עברא דנהרא:

1. המשנה למלך בהלכות מלוה ולווה טוען, שההיתר בחד עברא הוא רק אם הנכשל היה יכול לעבור לבדו את העבירה ללא סיוע, אבל כאשר בכל מקרה ניתן לחטוא רק בסיוע ישראל אחר, והשאלה היא רק מי יגרום לעבירה, אתה או אדם אחר – אין היתר לתת מכשול ואסור משום "לפני עור". יש שדייקו שהב"ח חולק, אך בכל אופן לגבי פעילות שבת ניתן לחטוא ללא סיוע, ומגבלה זו איננה רלוונטית.
2. מה פירוש המונח חד עברא דנהרא, האם פירושו שיש לו אפשרות בפועל כעת לעבור את העבירה, או גם כשיש לו פוטנציאל לעבור את העבירה, אך לגבי פעילות בשבת ברור שהאפשרות לחטוא קיימת בפועל, ומגבלה זו לא שייכת. אך יש המפקפקים בכל היתר זה. התוס' בשבת דף ג' ע"א אומרים: "מ"מ (בחד עברא) איסור דרבנן מיהא איכא, שחייב להפרישו מאיסור" את האיסור בחד עברא דנהרא, שמעלה תוס', ניתן להסביר בשלושה אופנים:
 1. מן התורה אין איסור "לפני עור" בחד עברא, אך קיים איסור דרבנן מטעם "לפני עור". כלומר דרבנן הרחיבו את איסור "לפני עור", והחילו אותו גם בחד עברא דנהרא.
 2. אין כאן איסור "לפני עור" כלל, יש כאן איסור מדרבנן מטעם "הוכח תוכיח".
 3. אין כאן איסור "לפני עור", אך יש איסור מדרבנן מדין "מסייע ידי עוברי עבירה". בעוד ש"לפני עור" הינו איסור שבו אדם עומד מן הצד, מסייע ידי עוברי עבירה נחשב כמעורה בעבירה עצמה. ולכן קבעו כמה אחרונים ע"פ רש"י בגיטין סא. כי דין מסייע נאמר רק בשעת העבירה, כי מסייע משותף בעבירה עצמה, ואילו "לפני עור" נאמר גם קודם העבירה כי תמיד נאסרה גרימת מכשול.

ולגבי בעייתנו, במידה וקיים איסור דרבנן בכל מקרה, מה תועיל העובדה שאותו חילוני יכול לחטוא בלעדך, עדיין ישנה בעיה מדרבנן! אך יש כאן מקום לחלק בין ההבנות שהעלינו בתוס': אם אנו מסבירים את האיסור בחד עברא מצד 'לפני עור', הבעיה קיימת. אם מצד מסייע הבעיה לא קיימת, כי חילול השבת איננו נעשה בעת ובעונה אחת עם ההזמנה שלנו לפעילות, ואילו אם דנים מצד תוכחה, לכאורה יש מקום לאסור. נמצאנו למדים שלפי שתיים מתוך שלושת ההבנות שהעלינו, יש מקום לחוש ולאסור אירגון פעילות שכזו.

אלא שיש לדון אם עצם האיסור מדרבנן, שתוס' מעלה, נפסק להלכה. הרמ"א ביו"ד סי' קנ"א ס"ג מביא מחלוקת לגבי מכירת אביזרים שעלולים לשמש לע"ז לנוכרים, ופוסק להקל, אך אומר שכל "בעל נפש" ראוי לו שיחמיר. את היתר הרמ"א ניתן להבין בכמה אופנים:

1. הש"ך בס"ק ז' שם אומר בשם הדרכי משה (-חיבורו של הרמ"א על הטור), שכשם שהתירו לעשות עסקים עם גוי למרות שאם יקרה סכסוך אתה יכול לגרום לכך שישבע בשם אלוהיו וזה נאסר מדין יושם אלוהים אחרים לא ישמע על פיך, ובכל זאת התירו משום שהגויים באלוהותם מתכוונים לקב"ה. כמו כן גם כאן יש להתיר מאותו טעם. אם זוהי הסיבה להתיר, ברור שאין מקום להתיר אצלנו, כי הנימוק להיתר מקומי, ונובע מתיפסת האלוהות של הגויים.
2. הש"ך מוסיף ואומר שלו האיסור בתוס' היה מצד 'לפני עור', לא היה הבדל בין אישים שונים, אך הואיל ותוס' מנמק את האיסור באפרושי מאיסורא, ואפרושי מאיסורא, לדעת הש"ך, תלוי במצוות תוכחה, בגוי, שאיננו בגדר 'תוכיח את עמיתך', אין מצוות תוכחה: וכן המצב, לדעתו, בישראל מומר, אך במקרה דנן, שהיהודים רוצים לבוא לפעילות דתית חינוכית זו, ואינם בגדר מומרים, בודאי שאין מקום להתיר על פי ש"ך זה.
3. ברמ"א ניתן להבין הן ע"פ הבנת הדרכי משה והן כהבנת הש"ך עצמו, אך רבים מהאחרונים מתירים תמיד בחד עברא, וטענו שהרמ"א פסק שבחר עברא אין כלל 'לפני עור'.

היבט נוסף בשאלה עולה מתוך תשובה בספר מנחת שלמה סי' ל"ה, בה מסביר הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל שאיסור "לפני עור" הוא רק בעשיית דבר שהוא לרעת האדם, וחילול שבת כזה, שהוא למטרת השבתו של היהודי בתשובה שלמה, דומה לאדם המייעץ לחברו לכרות את רגלו, כדי להציל את כל גופו, וברור שמותר.

יתכן שגם לפי ר' שלמה זלמן אינך יכול להציע לאדם עצמו – חלל שבת ובוא לביתי ע"מ שתחזור בתשובה, ולו מדיני מסייע וחובת תוכחה, ואולי הותר לך רק מצד 'לפני עור' לספק לו אמצעים שיכולים לגרום לחילול שבת בטווח קצר, ולהשבתו בתשובה לטווח הארוך. ולכן גם מותר לתת אוכל לפני אדם שאיננו שומר מצוות, למרות שזה יוביל לאכילה ללא ברכה, כי הבקשה ליטול ידיים יכולה לגרום רק להרחקה מהדת, וברור שאין בכך נתינת מכשול. הוא מרחיק לכת עוד יותר ואומר שאדם הרואה את חברו שותה יין ערלה, והדרך היחידה להצילו היא לתת לו יין טבל שאסור מדרבנן – מותר לתת לו יין טבל, שכן כך מצילים אותו ממכשול יותר גדול.

זוהי מהפיכה אדירה בנושאי "לפני עור" באיסורים. התפיסה בנויה על יסוד הערכה מסוימת של התרחישים השונים שיכולים לקרות אם לא תעבור את העבירה, אתה מניח שאם לא תעבור, יוצר מצב חמור יותר. מן הסתם, גם אם אחר כך במבט לאחור תיווכח שהכשלת אותו, ולו היית מונעו מהאיסור, לא היה נגרם נזק גדול, בכל זאת מכיוון שבשעת המעשה התכוונת לטובה – לא עברת על "לפני עור". ולכן, בנידון דידן אם ההערכה שלך היא שהאדם יתקרב בעזרת פעילות חינוכית זו, אין הדבר מוגדר כמכשול. יתכן שניתן לסייג את דברי הגרש"ז. האחרונים מעירים שלא הרי 'לפני עור' בגרימת עבירה על איסור הלכתי, כאיסור "לפני עור" בגרימת מכשולים אחרים: בכל המכשולים הרגילים, כנתינת יעוץ כלכלי גרוע לדוגמא אתה עובר רק אם הלז לא מעוניין בכישלון ואתה מכשילו, אולם אם האדם רוצה בכישלון, אין בכך "לפני עור". לעומת זאת באיסורים, אם הנזיר רוצה לשתות יין, אסור להגיש לפניו כוס. וכן הסבירו מה שסברו התוס', שבגרימת איסור דרבנן עוברים רק על "לפני עור" מדרבנן – והלא לכאורה קשה: במה אכילת בשר עוף בחלב מהווה פחות מכשול מאשר השקעה אומללה? וביארו שאם הנכשל איננו רוצה במכשול ואיננו יודע עליו ודאי שעובר המכשיל מדאורייתא, אלא שדברי תוס' נאמרו במקרה בו הנכשל רוצה באיסור, שאז רק המימד הייחודי של הכשלה באיסור קיים, אך רק ברמה דרבנן. ולכן גם בגרימת איסור דרבנן ניתן לעבור ב"לפני עור" מן התורה אם האדם לא רוצה לעבור את העבירה, כי זוהי עצה גרועה, אבל גם אם האדם רוצה לעבור את העבירה, יש בעיה ייחודית של "לפני עור" באיסורים. במכשול שאיננו איסור יש יותר מקום לאמץ את תפיסת הגרש"ז, ואילו באיסורים קשה יותר להתבונן על התמונה הכוללת, כי בסופו של דבר נגרם איסור.

כמו כן יש לבחון את דבריו ביחס לחקירה הקיימת באחרונים על רקע מחלוקת בעל המאור והרמב"ן בסנהדרין עד ע"א, לגבי השאלה האם "לפני עור" הינו איסור עצמאי הנשאר קבוע בכל המכשולים, או שהמכשיל עובר על רובד נמוך מאותה עבירה שניסה להסית אליה (מי שהסית לרצח, עובר על איסור רציחה ברמה נמוכה). אם "לפני עור" זוהי עבירה כללית ועצמאית, אין קשר לחומרת העבירה שמסיתים אליה, אבל אם זוהי עבירה ספציפית, אתה עובר על העבירה שהסתת אליה בחומרתה העצמאית – דאורייתא דרבנן וכו'.

ובכן אם האיסור הינו לאו העומד בפני עצמו אזי יש מקום לראות את התמורה הרוחנית בכללותה לטווח ארוך. אולם אם "לפני עור" הינו פן של העבירה המתבצעת ע"י הנכשל, יש פחות מקום להתיר על סמך הראיה הכוללת של הגרש"ז אוירבך.

בהערות על המנחת שלמה נאמר שהחזו"א לא התיר כה"ג באיסור ודאי. המשנה בשיעית אומרת שאסור למכור למחלל שביעית כלים שמטרתם אך ורק לאיסור, אולם כלים שניתן לעשות בהם גם איסור וגם היתר – מותר למכור. החזו"א שואל למה מתירים בכלי איסור והיתר. והרי זהו ספק "לפני עור"! ועונה שנתינת דבר שלא ברור שיגרום לאיסור הותרה, כי אם נחמיר בספקות נגרום מניעת חסד ומכשול לעמי ארצות ונעבור על "לא תשנא" ושאר עבירות.

ולכן נכתב בהערות למנחת שלמה, שהחזו"א הולך נגד שיטתו של הגרש"ז אוירבך במקרים של ודאי איסור. אך יש לציין שהחזו"א ורש"ז אינם דנים באותו מקרה. ר' שלמה זלמן דן במקרה שהרעה והטובה שעשויים להיגרם הן מאותו מישור – יש פגיעה רוחנית שיכולה לגרום לטובה רוחנית. ואילו החזו"א טוען שאם שביעית לא נמכור להם, הבעיה איננה שהדבר יפגע בהם מבחינה רוחנית, פשוט יוצר מצב של שנהא ותחרות, ומבחינת טובתם הרוחנית יתכן שעדיף היה לא לתת. ולכן אין ראייה נגד הגרש"ז מדברי החזו"א. אך ר' משה בתשובה צ"ט חולק על זה מכל וכל, ואף מביא את דין מסית בנוסף לדין "לפני עור". ע"י הזמנת האדם לפעילות, אתה מגרה אותו לעבור עבירה. הוא מוכיח מנחש הקדמוני, שלמרות שלא הסית לע"ז, אלא לשאר העבירות, הוא נקרא מסית. (אם כי קשה להקיש מנחש לכל העבירות, שכן בגן עדן זוהי הייתה העבירה היחידה, אך גם מהרמב"ם במו"נ משמע שדין מסית שייך בכל העבירות).

ר' משה מחלק בין איסור מסית לאיסור "לפני עור" – במסית אתה חייב רק אם הפעולה חייבת להיעשות באיסור, אך לדבר אנשים הגרים בסמיכות ויכולים לבוא ברגל לפעילות, מותר מצד מסית, ואסור רק משום "לפני עור". הוא טוען שבהודעה על קיום פעילות שיש בה פרסים ללא דירבון מפורש, לבאים לבית הכנסת בשבת, למשל, לא עוברים על מסית, אבל יש בהודעה זו ספק "לפני עור" – ויש להבהיר שפרסים אלו יינתנו רק לאילו שאינם מחללים שבת. אך בפועל קשה מאוד ליישם פסק זה, וגם ההיתר לתלות מודעה

ולא לשדל איננו אפקטיבי, לצערנו, היום: ולכן תשובתו של ר' משה מרחיקת לכת באופן משמעותי. יישום תשובתו של ר' משה ילווה בסגירת בתי הכנסת ברוב הקהילות בגולה.

גם מי שיחלוק על חידוש הרש"ז לגבי "לפני עור", לגבי מסית בוודאי יש מקום לאמץ את שיטתו, שכן מסית מנסה להעבירך מדרך טובה לדרך רעה, וכאן יש לבחון את הדרך בכלליותה. היתרו של ר' שלמה הוא מהפכני ב"לפני עור" במישור הדאורייתא, אך לגבי חד עברא דנהרא, שהאיסור הוא מדרבנן, יש יותר מקום להתיר, וזאת יש לבחון ע"פ הסברות שהעלינו:

1. אם מדובר על איסור "לפני עור" מדרבנן, השאלה היא אם ניתן לסמוך על היתר הרש"ז ברוב דרבנן.
2. אם האיסור הוא מצד מסייע ידי עוברי עבירה, הבהרנו כבר שאין איסור אם ההכשלה איננה נעשית בו זמנית לעבירה.
3. לגבי תוכחה, גם אם לגבי "לפני עור" יש מקום לדון בכל עבירה לגופה, אך לגבי תוכחה ואפרושי מאיסורא הנלמדים מ"הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" – ברור שיש לראות את התמונה בכללותה, שהרי מצווה לומר דבר הנשמע ואסור לומר דבר שאינו נשמע, והתוכחה נמדדת בתועלת שלה לטווח ארוך, וכאן תפיסתו של ר' שלמה היא בוודאי במקומה. קיים עוד צד להתיר, עפ"י שיטת הריטב"א בע"ז, האומר שאם אדם עובר עבירה ב"סיטונות", אזי אין "לפני עור" אם אותו אחד יעבור פעם נוספת מחמתנו, למרות שהפוסקים לא פוסקים כמוהו, ניתן לצרף את דינו למערכת השיקולים במישור הפורמלי.

סיכום:

במצבים של תרי עברי דנהרא, שבלי פעולתנו לא היה יכול להתבצע איסור, קשה מאוד להסתמך על היתרו של ר' שלמה זלמן. אבל בחד עברא דנהרא, יש רבים המתירים לכתחילה, וגם אם נאסור מדרבנן, יש מקום להתיר אם הפעילות נושאת אופי חינוכי (ברור שסתם פעילות שאינה חינוכית כלל אסורה), למרות שברור שזה לא יגרום לחזרה בתשובה אמיתית, אבל די בהתקרבות אל הקב"ה.

כמובן שקיימים כאן גם היבטים נוספים, מעבר לצד הפורמלי של "לפני עור", יש לשקול כיצד אנו מבחינה ציבורית הולכים להיות שותפים בעניין כזה, וזוהי בוודאי בעיה עקרונית. הדבר מצטייר כנתינת גושפנקא לביצוע העבירה, למרות שכל ההיתר הנו מצד "לפני עור".

מבחינה מעשית במישור הפרטי ר' שלמה זלמן פוסק שניתן להזמין אדם המחלל שבת, רק בתנאי שתציע לו מקום לינה באזור, גם אם הוא ידחה הצעה זו מחובתך להציע לו. כמובן שהיתר זה תקף אך ורק בהזמנה בעלת מטרות חינוכיות, ועל מגבלה זו יש להקפיד. במישור הציבורי בעיה זו חמורה יותר משתי בחינות: מצד אחד הצורך לקיים את המסגרת גדול. מצד שני, התחושה שבית הכנסת כמוסד נותן יד לעניין, בעייתית. ואעפ"כ, אם נתחשב בנסיבות ובמיוחד כשמדובר בעיירה ברוסיה, רצוי וניתן לבצע פעילות שכזו. אך ככל שניתן יש לדאוג לאופציה להגיע ברגל, ואסור בשום אופן שיווצר מצב, שבו אתה תצגי את חילול השבת כדבר שאתה שלם עמו. עליך להבהיר שחילול השבת הוא למורת רוחך, ועדיף שיגיעו ברגל או יהיו בקרבת מקום.

תשובה

הפנייתך לתשובתו של הגרש"ז אויערבך בוודאי מוסיפה פן חדש ומעמיק לשאלת "לפני עור" וסיוע בידי עובר עבירה, מהפכנות שגם הגר"א ליכטנשטיין מצביע עליה בשיעורו. אנו מודים לך גם על ההפניה לשיעור. צירפנו גם את השיעור כדי לתת האפשרות להעמיק את הדיון בנושא.

עם זאת, הלכה למעשה, ברגע שמדובר על יוזמה של פעילות שאיננה יכולה להתבצע ללא חילול שבת, גם הגרש"ז אויערבך וגם הגר"א ליכטנשטיין יודו שאין ליזום אותה לכתחילה. הצעתך היא להרחיב את דברי הגרש"ז אויערבך, וזאת לעומת הגר"א ליכטנשטיין, המוכן לקבל את חידושו רק במכשול שאיננו איסור, וזה לשונו: "ואלו באיסורים קשה יותר להתבונן על התמונה הכוללת, כי בסופו של דבר נגרם איסור".

עוד יש להדגיש, כמבואר בתשובתו שם וגם בדברי הגר"א ליכטנשטיין, כי הבחינה הציבורית חייבת להילקח בחשבון, וכאשר רב יוזם פעולה שבהכרח תביא לעבירה על איסור, הרי שיש סכנה שהדבר יצטייר "כנתינת גושפנקא לביצוע העבירה" (הגר"א ליכטנשטיין שם). כל זה נמנע כאשר מדובר בפעילות שלא בהכרח גוררת חילול שבת, אבל יש העלמת עין מאלה המצטרפים אליה תוך כדי חילול שבת, מתוך תקווה שבעתיד ישמרו שבתות הרבה².

¹ המאמר מפורסם כאן באישורו של הגר"א ליכטנשטיין, ראש ישיבת "הר עציון".

² עיין גם בשו"ת "במראה הבזק" (ח"ג תשובה לב) בגדרי "מוטב שיהיו שוגגין", ח"א תשובה לא, ח"ג תשובות לו, לח, מד העוסקות בנושא זה ובפתרונות לבעיות מסוג זה.

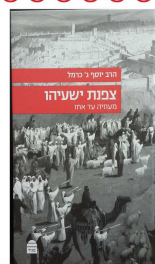
בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפיה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטוריה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בבואו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.



לרכישה